

شاخص‌های معنوی امیدآفرینی در اندیشه فرماندهی معظم کل قوا^۱ (مدظله العالی)

مهدی اسمعیلی^{۱*}

مهدی کمالی اطلس^۲

سیدمحسن سرکشیکیان^۳

چکیده

امیدآفرینی، حرکت و تلاشی برای ایجاد یا افزایش انگیزه و ترسیم افقی روشن نسبت به آینده پیش‌رو است. یکی از مهم‌ترین اهداف نظام‌های سیاسی، برای تداوم حکومت و بقا، تلاش برای ارتقای امید به آینده، انگیزه‌بخشی و تأمین سلامت روان شهروندان است؛ بنابراین ارتقای امیدآفرینی که با رمز جهاد تبیین توسط فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) تدبیر شده است، از دغدغه‌های پژوهشگران است، بر همین اساس پژوهشگران، شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) را مورد واکاوی علمی قرار داده‌اند.

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و روش تحقیق آن توصیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی است. روش گردآوری در پژوهش شامل روش اسنادی و کتابخانه‌ای، از طریق نرم‌افزار حدیث ولایت و سایت KHAMENEI.IR است. هدف تحقیق، تبیین شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) و از آنجایی که پژوهش اکتشافی بوده و محقق به دنبال تبیین اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) پیرامون سازوکارهای ارتقای امیدآفرینی است، فرضیه‌ای ارائه نشده است.

برای رسیدن به هدف پژوهش کلیدواژه‌های امید، امیدوار، امیدواری، امیدآفرین، امیدآفرینی، ناامید، رجا، یأس و امیدبخش در بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) از ابتدای رهبری ایشان تاکنون، از طریق سایت رهبری و نرم‌افزار حدیث ولایت

۱. استادیار دانشکده علوم و فنون فارابی smacilim1358@gmail.com

۲. کارشناس ارشد حفاظت اطلاعات و مدرس دانشکده علوم و فنون فارابی sahand1413kamali@gmail.com

۳. کارشناس ارشد رشته پدافند غیرعامل و امنیت دانشکده علوم و فنون فارابی

استخراج و سپس با استفاده از روش نظریه داده بنیاد^۱ نسبت به کدگذاری آن‌ها اقدام و شاخص‌های مورد نظر، استخراج گردید.

در مجموع ۱۷۹ مورد از بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری مرتبط با شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی احصا شد که در هشت شاخص به شرح زیر، دسته‌بندی گردید:

۱- تمسک به ارزش‌های اسلامی و تقویت روحیه معنوی (۴۷ مورد) ۲- فرهنگ مهدویت (۱۹ مورد) ۳- ایمان و توکل به تفضل و لطف الهی (۲۸ مورد) ۴- دعا و درخواست از خدا (۱۷ مورد) ۵- اعتقاد به وعده و نصرت الهی (۲۱ مورد) ۶- گرامیداشت یاد شهیدان و مبارزان (۱۰ مورد) ۷- ترویج فرهنگ بسیج (۱۱ مورد) ۸- رهبران مذهبی مردم (۲۶ مورد)

کلیدواژه‌ها: امید، امیدآفرینی، مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

جستارگشایی

امید حالتی روحی - روانی و برانگیزاننده انسان برای کار و فعالیت است، پژوهشگران بر این باورند که امیدواری برای سلامت روان ضروری است. امید به عنوان انتظار فرد برای موفقیت و دستیابی به هدف تعریف شده است، امید ظرفیت ادراک شده برای تولید مسیرها به سمت اهداف مطلوب و انگیزه ادراک شده برای حرکت در این مسیرها است (اسنایدر^۲، ۲۰۰۲، به نقل از امین‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۹).

دین اسلام به اهمیت مسئله امید اشاره دارد؛ چنان‌که برخی از ارزش‌های نهفته در فرهنگ توحیدی و جهان‌بینی الهی و اسلامی عبارت است از انگیزه داشتن و امیدوار بودن به رحمت الهی و مثبت اندیشیدن. انسان موجودی هدفمند، جویای نشاط و سعادت است و تا زمانی که به آنچه می‌خواهد دست نیابد، احساس خوشبختی، شادی، نشاط و سعادت نمی‌کند. درواقع امید عاملی برانگیزاننده است که افراد را قادر می‌سازد مسیری را انتخاب کنند که به نتیجه‌ای مثبت می‌انجامد؛ بنابراین می‌توان اذعان نمود که افراد امیدوار، هدفمند عمل می‌کنند (علوی‌نیا و نعمتی، ۱۴۰۰: ۱۰).

منظور از امیدآفرینی نیز یک حالت روانی، هیجانی و شناختی است که فرد حالت پیش‌بینی و انتظار وقوع رویداد خوب را دارد و ضمن احساس کارایی و ثمربخشی، به این

1. unded Theory
 2. snayder

باور می‌رسد که می‌تواند بهتر از قبل به کارهایش رسیدگی کند و گرایش‌های رفتاری سازگار با حالات مثبت را از خود بروز می‌دهد (رضائی و شرفی، ۱۴۰۱: ۱۲۶).

انسان‌ها با امید زنده هستند و اگر امیدی وجود نداشته باشد، انگیزه لازم برای فعالیت و حرکت را نخواهند داشت. امید در بُعد فردی آن، زندگی یک انسان یا یک یا چند خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اما وقتی از بُعد اجتماعی امید صحبت می‌شود، اهمیت مضاعفی پیدا می‌کند و سرنوشت یک جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رشد و شکوفایی یک جامعه یا برعکس انحطاط و سقوط آن، ارتباط مستقیمی با میزان امید در آن جامعه دارد.

مفهوم امید در روایات معصومین (علیهم‌السلام) نیز مورد توجه خاصی قرار گرفته است، آنان هر جا از امید سخن گفته‌اند تنها امید به خداوند متعال را جایز و موجب عزت و سربلندی انسان دانسته و امید به غیر او را موجب ضلالت و خواری معرفی کرده‌اند. امام علی (علیه‌السلام) در خطبه ۱۶۰ نهج‌البلاغه که در شهر کوفه و برای فراهم کردن سپاه برای جنگ صفین ایراد کرده‌اند می‌فرماید:

«به گمان خود ادعا دارد که به خدا امیدوار است! به خدای بزرگ سوگند که دروغ می‌گوید چه می‌شود او را که امیدواری در کردارش پیدا نیست؟ پس هر کس به خدا امیدوار باشد باید امیدواری در کردارش آشکار شود. هر امیدی جز امید به خدا ناخالص است و هر ترس جز ترس از خدا نادرست است. گروهی در کارهای بزرگ به خدا امید بسته و در کارهای کوچک به بندگان خدا روی می‌آورند؛ پس حق بنده را ادا می‌کنند و حق خدا را بر زمین می‌گذارند. چرا در حق خدای متعال کوتاهی می‌شود؟»

در همین رابطه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) نیز فرموده‌اند: «یکی از بزرگ‌ترین نعم الهی، امید و اعتماد به نفسی است که در مردم هست. روح امیدواری، خیلی نعمت بزرگی است. مردم مأیوس، ناامید و بدون افق دید، بی‌صبری می‌کنند؛ نه این‌که کار نمی‌کنند، مانع کار هم می‌شوند؛ ولی مردم امیدوار خودشان جلو، جلو می‌دوند و مسئولان را به دنبال خودشان می‌کشانند» (بیانات: ۱۳۸۵/۰۳/۲۹).

بنابراین، امید مانند یک هوای تازه، جامعه را پر نشاط، فعال و پویا می‌کند؛ اما ناامیدی باعث رکود و رخوت در جامعه است و نباید از چنین جامعه‌ای انتظار رشد معنوی و

مادی داشت؛ چراکه در چنین شرایطی هر اقدام مثبتی، با نگاه بدبینانه مردم و جامعه مواجه و دچار شکست و اضمحلال می‌گردد؛ از این رو در فرمایشات حضرت آقا هم داریم که نه تنها همکاری نمی‌کنند؛ بلکه مانع کار هم می‌شوند.

باتوجه به اهمیت مسئله امید در اسلام، جامعه و تأکید حضرت آقا در این خصوص، در این پژوهش در نظر است سازوکارهای ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه معظم‌له تبیین شود.

بیان مسئله: یکی از مهم‌ترین اهداف نظام‌های سیاسی، برای تداوم حکومت و بقا، تلاش برای ارتقای امید به آینده، انگیزه‌بخشی و تأمین سلامت روان شهروندان است. چراکه یأس و ناامیدی، هر چه شر و بدی است در وجود انسان زنده و بیدار می‌کند و جامعه‌ای که مردم آن دچار ناامیدی بشوند، قطعاً آن جامعه دچار انواع ناهنجاری‌ها شده و در نتیجه پایه‌های هر حکومتی را متزلزل می‌سازد.

فرهنگ عمومی مردم ایران متأثر از عقب‌افتادگی‌های دوره قاجاریه و پهلوی آمیخته با انواع سرخوردگی‌ها، ناتوانی‌ها و ناامیدی‌ها بود. ضعفی که ناشی از بی‌لیاقتی سران حکومت و شاهان دست‌نشانده و وابستگی آن‌ها به بیگانگان بود تا جامعه را تبدیل به مصرف‌کنندگان وابسته‌ای نماید که باور داشتند تقدیرشان در سرسپردگی به بیگانگان است، تا جایی که تن به قوانین ظالمانه، همچون کاپیتولاسیون و حق توحش هم دادند.

ولی فرهنگ کهن ایرانیان با رهبری امام راحل (رحمه‌الله علیه) موجب پیروزی انقلاب اسلامی شده و جامعه در مسیر پوست‌اندازی، تغییر و امیدواری قرار گرفت، اما باتوجه به این‌که حرکت نظام جمهوری اسلامی ایران از ابتدای شکل‌گیری انقلاب باتوجه به مواضع استکبارستیزی، برهم‌زننده معادلات و در تعارض با منافع قدرت‌های استعماری بود، اتاق‌های فکر و دستگاه‌های تبلیغاتی دشمن دست به کار شد تا با ایجاد فتنه‌ها، آشوب‌ها، جنگ‌های متنوع نظامی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و... مانع تحقق اهداف و رشد و شکوفایی انقلاب گردند؛ چراکه موفقیت انقلاب اسلامی ضمن به خطر انداختن دائمی منافع آنان قطعاً تبدیل به الگوی تمام‌عیار آزادی‌خواهان دنیا می‌گردید و طومار استعمار و استکبار را در هم می‌پیچید.

بنابراین، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با کوتاه شدن دست دشمنان از موقعیت و منابع سرشار کشور عزیزمان ایران، دشمنان تمام تلاش خود را به کار بستند تا مردم را در تنگناهای مختلف (تهاجم فرهنگی، نفوذ سیاسی، تحریم اقتصادی و...) از انقلاب ناامید سازند. در این میان جنگ شناختی دشمن با وجود تمام تلاش‌های دستگاه‌های فرهنگی موفقیت‌هایی به دست آورد و نمود آن را در جامعه امروز خصوصاً در قشر جوان می‌توان مشاهده کرد. دغدغه‌های فرهنگی و اجتماعی مانند بی‌توجهی به برخی ارزش‌های اسلامی مانند حجاب، افزایش نافرمانی‌های مدنی و اعتراضات، کاهش امید به بهبود وضع اقتصادی و معیشتی و از طرفی افزایش میل مهاجرت در جوانان جملگی نشان از موفقیت نسبی جنگ شناختی دشمن دارد. در کنار آن با تغییر باورها و دست‌کاری اذهان تلاش نمودند تا نظام را در رفع مشکلات، ناکارآمد جلوه دهند، احساس بن‌بست و ناتوانی، بیچارگی در جوانان به وجود بیاورند؛ ولی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) از ابتدای مسئولیت رهبری جامعه به صورت مداوم از تهاجم و شبیخون فرهنگی، نفوذ و دسیسه‌های سیاسی برای ایجاد یأس و ناامیدی، با مردم صحبت و در چند سال اخیر نیز مطالبات جدی و مداوم در حوزه اقتصادی از دولت‌های مختلف داشته و زودتر از دیگران، دست آهین دشمن را زیر دستکش مخملین مشاهده و برای مقابله با آن به پا خواسته است.

در وصف ناامیدی همین پس که یأس از رحمت خدا که همان سوءظن داشتن به خدا، در ردیف گناهان کبیره و بسیار بزرگ است؛ چراکه قدرت خدا بر همه چیز احاطه دارد و بنده‌ای که به خدای بخشنده و مهربان امید و توکل کند به این قدرت بی‌انتها متصل می‌گردد. یأس و ناامیدی صفت پلید ابلیس است، تا انسان را از کار و تلاش باز دارد. ولی امید که در آیات و روایات به آن تأکید شده است، باعث تفکر و خلاقیت می‌شود، چراکه انسان امیدوار بن‌بست ندارد و دنبال راه حل مشکلات است. این قدرت اعجازانگیز امید است که جامعه رو به انحطاط را به مسیر متعالی هدایت می‌کند. امید مانند روح و هوای تازه باعث نشاط در جامعه می‌گردد.

بنابراین، امید در جامعه، در همه ارکان، سطوح و لایه‌ها بسیار مهم و ضروری است و مردم با داشتن امید، بهتر می‌توانند برای پیشبرد امور گام بردارند و از سویی همراهی بهتری با

ارکان حکومت و نظام در تحقق امور و طرح‌ها خواهند داشت. «امید، منشأ همه حرکت‌ها و پیشرفت‌ها است. کسانی که برای مردم سخن می‌گویند، پیام می‌فرستند، می‌نویسند، تلاش می‌کنند، هر چه می‌توانند در مردم، امید ایجاد کنند؛ امید عامل مهم حرکت، عامل مهم پیشرفت است» (بیانات: ۱۴۰۱/۰۱/۰۱).

فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) با درک صحیح و شناخت مناسب از آسیب‌ها و تهدیدات متوجه جامعه، در فرصت‌های مختلف ازجمله بیانیه گام دوم انقلاب تأکید زیادی روی امید و انگیزه داشته‌اند و روح اصلی بیانیه مذکور، امید است. ارتقای امیدآفرینی که با رمز جهاد تبیین توسط فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) تدبیر شده است، از دغدغه‌های محقق است که سایر پژوهش‌ها به لحاظ علمی به آن پرداخته و مورد بررسی قرار داده‌اند، اما تبیین اندیشه‌های معظم‌له، نقطه مغفولی است که تاکنون به آن پرداخته نشده است. بر همین اساس محقق در نظر دارد، شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) را مورد واکاوی علمی قرار دهد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

- اهمیت تحقیق: انسان موجود قدرتمندی است که اگر با امیدواری وارد کاری شود به قله‌های مرتفعی خواهد رسید. رشد و پیشرفت نظام ج.ا. ایران امروز در گرو نیروهای انقلابی امیدوار است که در صورت تحقق، نظام به اهداف خود جامعه عمل خواهد پوشانید؛ اما اگر یأس و ناامیدی جای آن را بگیرد زمینه شکست فراهم می‌گردد. «امروز، تکلیف بزرگی بر گردن ماست. امروز، موظفیم این تکلیف بزرگ الهی - یعنی امید دادن به مردم عالم - را انجام دهیم: «لتكونوا شهداء على الناس». شما، آن نمونه‌های شاهدهی هستید که ملت‌های دیگر و مردم دنیا، به شما نگاه می‌کنند. تکلیف بزرگی را که امروز به گردن ماست، باید درست بشناسیم. کار عمده ما این است که این نقطه امید را در دل‌های ملت‌های مسلمان حفظ کنیم. هم چنان‌که... ملت ایران توانسته است همیشه در جایگاهی قرار داشته باشد که چشم و دل ملت‌ها به او روشن و امیدوار باشد، از حالا به بعد هم باید روش و کیفیت عمل و حرف‌ها و اظهارات ما به نحوی باشد که این

امید در دل‌های مستضعفان و بیم در دل‌های دشمنان باقی بماند» (بیانات، خطبه‌های نماز جمعه تهران: ۱۳۶۸/۰۷/۲۸).

بنابراین، باتوجه به آسیب‌ها و تهدیدات متوجه جامعه، انجام این تحقیق و تبیین شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی بر اساس اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) منجر به موارد زیر می‌گردد:

۱- اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) در زمینه شاخص‌های معنوی امیدآفرینی در جامعه تبیین شده و آثار و برکات آن در صورت اجرایی شدن، ایجاد شور و نشاط و شادابی در جامعه خواهد بود.

۲- راهکارهای ارتقای شاخص‌های معنوی امید در جامعه از نظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی) تبیین می‌شود که زمینه را برای انجام برنامه‌ریزی‌های لازم برای اقدامات اجرایی در کشور فراهم خواهد نمود و همه مسئولین در همه حوزه‌ها با استفاده از این رهنمودها قادر خواهند بود که سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی لازم را در حوزه ارتقای شاخص‌های معنوی امیدآفرینی انجام دهند.

۳- ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود در راستای ارتقای شاخص‌های معنوی امیدآفرینی در جامعه مورد شناسایی و بهره‌برداری قرار خواهد گرفت.

ضرورت تحقیق: «با سیاست ناامیدسازی و ایجاد توهم بن‌بست در کشور به شدت باید مبارزه بشود؛ این یک سیاست خصمانه آمریکایی و غربی است که در کشور احساس بن‌بست به وجود بیاورند، ناامیدسازی کنند؛ انواع و اقسام کارها را هم برای این قضیه می‌کنند؛ با این سیاست بایست به جد مقابله بشود. تزریق احساس ناتوانی، ناامیدی، بیچارگی، سیاست قطعی دشمن است. هدف دشمن این است که آن احساس افتخاری را که ملت ایران دارد، از او بگیرند؛ با شایعه، با دروغ، با درشت کردن ضعف‌ها، با کوچک کردن موقّیّت‌ها و پیروزی‌ها این احساس را بگیرند» (بیانات: ۱۳۹۷/۰۳/۰۲).

در صورت انجام نشدن این پژوهش موارد زیر بروز و ظهور بیشتری خواهد داشت:

۱- مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به عنوان عالی‌ترین مقام سیاسی کشور، رهنمودهای بسیار مدبرانه‌ای در حوزه مقابله با جنگ شناختی دارند که بسیاری از آن‌ها شامل شاخص‌های معنوی امیدآفرینی در جامعه است که در صورت تبیین نشدن این بیانات، جامعه

تاب‌آوری لازم در مقابل جنگ شناختی دشمن را نخواهد داشت و با کوچک‌ترین حمله شناختی، بحران‌های اجتماعی و امنیتی در کشور ایجاد خواهد شد.

۲- تأثیرات جنگ ترکیبی، شناختی و تبلیغاتی غول‌های رسانه‌ای دشمن در ناامیدسازی ملت ایران، از دیدگاه رهبری، بررسی نمی‌شود که در نهایت منجر به اثرگذاری بیشتر هجمه‌های روانی دشمن خواهد شد.

۳- با توجه به این‌که یکی از برنامه‌های دشمن تزریق روح ناامیدی و یأس در جامعه ایرانی است؛ در صورت انجام نشدن این پژوهش آثار منفی یأس و ناامیدی مردم، به‌ویژه جوانان در افول جامعه از منظر اندیشه رهبری تبیین نمی‌گردد و در نتیجه جامعه به رشد و شکوفایی لازم نخواهد رسید و از ظرفیت‌های موجود استفاده نخواهد شد.

پیشینه تحقیق: باتوجه به بررسی انجام شده اغلب تحقیقات انجام شده به بررسی مفهوم امید، انواع امید، عوامل امیدآفرینی و عواقب یأس و ناامیدی در جامعه بر اساس آیات، روایات و مطالعات روان‌شناسی پرداخته‌اند. همچنین دانشمندان غربی نیز از منظر روان‌شناسی مثبت به این مقوله پرداخته و اثرات امید را در روحیه انسان بررسی نموده‌اند. **هدف پژوهش:** تبیین شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)

سؤال پژوهش: شاخص‌های معنوی ارتقای امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

فرضیه پژوهش: از آنجایی که پژوهش اکتشافی بوده و محقق به دنبال تبیین اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) پیرامون سازوکارهای ارتقای امیدآفرینی است، فرضیه‌ای ارائه نمی‌شود.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش از روش نظریه داده‌بنیاد استفاده شده است که شامل مراحل زیر است:

- گردآوری داده‌ها: استخراج کلیه بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در رابطه با موضوع پژوهش اعم از بیانات، مکتوبات و ...

- کدگذاری باز^۱: در این مرحله محتوای شناسایی شده کدگذاری می‌شوند و هر جمله و مضمون معنی‌داری به عنوان کد در نظر گرفته می‌شود. کدگذاری باز عبارت است از روند خرد کردن، مقایسه کردن، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی داده‌ها. روش کدگذاری باز، نه تنها به کشف مقوله‌ها می‌انجامد؛ بلکه خصوصیات و ابعاد آن‌ها را نیز روشن می‌سازد. کدگذاری باز فرایندی تحلیلی است که با آن مفهوم‌ها شناسایی می‌شوند. در واقع در این مرحله شاخص‌ها مشخص خواهد شد.

- کدگذاری محوری^۲: در این مرحله، مقولات استخراج شده در بخش کدگذاری باز به طریق علمی، ذیل محوره‌های شرایط علی، پدیده محوری، زیرساخت، راهبرد و پیامدها قرار می‌گیرند و پیوند بین مقوله‌ها مشخص می‌شود. در این مرحله چند مورد از مقوله‌های مشخص شده در مرحله قبلی تحت یک محور دسته‌بندی می‌شوند و در واقع در این مرحله مؤلفه‌ها مشخص می‌گردد.

- کدگذاری انتخابی^۳: در این مرحله پژوهشگر با توجه به مراحل قبلی، به استحکام بیشتر مفاهیم و مؤلفه‌ها می‌پردازد. در این مرحله در یک دسته‌بندی کلیتر، داده‌های سازماندهی شده در قالب ابعاد محدودتری دسته‌بندی میشوند. در واقع در این مرحله ابعاد مدنظر مشخص خواهد شد.

مبانی نظری

- مفهوم لغوی امید

امید واژه فارسی به معنای آرزو و چشم داشت، رجاء، انتظار، اعتماد و استواری است (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۷). واژه «امید» در قرآن و متون دینی با کلماتی نظیر رجاء، لعل، عسی، تمنی و انتظار تعبیر شده است در اسلام اصالت با رحمت الهی است. بنابراین مسلمان باید در همه حال امیدوار به خداوند باشد و یأس را به دل راه ندهد (مکارم شیرازی: ۱۴۲۱ق، ۱۵-۱۱۸). امید معادل رجاء در زبان عربی است. رجاء مشتق از رجو یا رجی به معنای انتظار و میل به امر خیری است که دستیابی به آن در آینده ممکن باشد (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۱۷).

1. Open Coding
2. Axial Coding
3. Selective Coding

امید در لغت به معنای آرزو، رجاء، چشم داشت، انتظار و به معنای اعتماد و استواری، اشتیاق یا تمایل به روی دادن یا انجام امری همراه با آرزوی تحقق آن، توقع و انتظار روی دادن امری خوشایند، آنچه یا آن که باعث خشنودی و پشت گرمی است، تکیه‌گاه، محل پناه آمده است. در مقابل امید، یأس، ناامیدی و بیم داشتن است. منظور ما از امید، امید داشتن است یعنی: افکار مثبت، باورهای مثبت، عواطف مثبت و گرایش‌های رفتاری که سازگار با افکار، باورها و عواطف یاد شده (رضایی و شرفی، ۱۴۰۱: ۱۲۴).

امیدآفرین معادل امیدبخش است، مایه امیدواری و امیدبخشی به معنای امید بخشنده، کسی یا چیزی که امیدوار می‌کند، امیدوارکننده. منظور ما از امیدآفرین، کسی که امید را می‌آفریند؛ ممکن است در درون خودش امید را خلق کند، یا برای کسانی دیگر امیدوارکننده باشد. منظور از امیدآفرینی یک حالت روانی هیجانی و شناختی است که فرد حالت پیش‌بینی و انتظار وقوع رویداد خوب را دارد و ضمن احساس کارایی و ثمربخشی، فرد به این باور می‌رسد که می‌تواند، بهتر از قبل به کارهایش رسیدگی نماید و گرایش‌های رفتاری سازگار با حالات مثبت فوق را از خود بروز می‌دهد (همان).

در قرآن کریم این کتاب شفاعت بخش الهی به روش‌های مختلف درباره امید و امیدواری به آینده سخن گفته شده است و آیات قرآن کریم بارها انسان‌ها را به امیدواری تشویق کرده است. مفهوم امید در قرآن کریم با کلیدواژه‌های ذیل قابل پیگیری است که در ادامه به توضیح مختصری از هریک اکتفا می‌کنیم:

- مفهوم لغوی رجاء

رجاء انتظار امری محبوب و پسندیده است که بیشتر اسباب آن محقق باشد. امید با واژه رجاء از ریشه (ر.ج. و) با ۱۱ لفظ و ۲۸ بار در ۲۱ سوره قرآن به کار رفته است. رجاء در کتاب‌های لغت به سه صورت ممدود، مقصور و مهموز آمده که در ممدود به معنی انتظار و میل به امر خیری است که دستیابی آن در آینده ممکن باشد، در مقصور به معنی کنار چاه، اطراف و حاشیه هر چیزی است و در مهموز به معنی تأخیر است (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۷).

- مفهوم لغوی امل

امل از نظر لغوی به معنای امید، آرزو، درنگ و انتظار به کاررفته است که از جهت معنا نزدیک به رجاء است. امل سه بار در قرآن کریم به معنای آرزوی نیکو، آرزوی نکوهیده و آرزوی طولانی به کاررفته است؛ بنابراین امل به معنای آرزویی که انتظاری طولانی در آن وجود دارد، یعنی امکان حصول و دستیابی به آن دور است می باشد.

از میان واژگان فوق، تنها در واژه «رجا» فرد امیدوار در راه رسیدن به امیدش می کوشد و زمینه‌های رسیدن به مطلوب را فراهم می نماید، در صورتی که در سه واژه دیگر، فرد، بدون این که خود را برای حصول به مطلوب آماده و مهیا گرداند، به رسیدن به آن امیدوار است. به دلیل مسرت بخش بودن متعلق امید، و اشتیاق طبیعی شخص امیدوار به مطلوب و ایجاد حالت انتظار و توقع در او، آن را به توقع و شوق و انتظار معنا کرده اند. به هر حال، از کاربرد واژه می توان فهمید که امید، آرزوی بهبود اوضاع در زمانی است که ترس از عدم تحقق آن وجود دارد. امید، امری منفعل راجع به وضعیت امور عالم نیست؛ بلکه امری پویا و دگرگون کننده وضعیت عالم است. توصیف گر واقعیت نیست؛ ایجادکننده آن است. اصولاً عواطف مثبت مانند شادی، شکر، امید، شجاعت، خلاقیت و مانند آن، معلول اتفاقات خوب نیستند، بلکه علت اتفاقات خوب اند. یعنی این گونه نیست که چون به موفقیتی می رسیم، شاد و امیدوار می شویم ما موفق می شویم؛ چون شاد و امیدواریم (همان: ۱۹).

- مفهوم لغوی ناامیدی

ناامیدی خلاف امیدواری و به معنای یأس و بیچارگی و درماندگی است. ناامید به شخصی می گویند که امید ندارد. احساس نارضایتی است که به دنبال برآورده نشدن انتظارات یا امیدها به وجود می آید. ناامیدی در عربی با دو واژه یأس و قنوط از آن یاد می شود (همان: ۲۰).

- مفهوم لغوی یأس

یأس از ماده (یاء، همزه و سین) نقیض رجا و به معنی قطع طمع و بریده شدن طمع آدمی از امری که بدان طمع دارد آمده است. واژه یأس و مشتقات آن ۱۳ بار در قرآن کریم آمده است (همان: ۲۰).

- مفهوم لغوی قنوط

قنوط از ماده (قاف، نون و طاء) از منظر اهل لغت به معنای یأس و ناامیدی، یأس از خیر و یأس از رحمت خدا آمده است. یأس و قنوط اگر چه دو واژه مترادف بوده که به ناامیدی معنی شده‌اند؛ اما تفاوت در متعلق آن‌ها باعث شده که در برخی از آیات قرآن کریم یأس و در برخی آیات قنوط استفاده شود. تفاوت در متعلق به این صورت است که امید یا ناامیدی، حتماً باید نسبت به «چیزی» باشد، اما گاهی انسان به بودن چیزی ناامید می‌شود و گاهی نسبت به رسیدن به چیزی به هر شکلی ناامید می‌شود. برخی واژه قنوط را به یأس شدید معنی کرده‌اند؛ چون یأس، تنها ناامیدی قلب است. اما اگر این ناامیدی به گونه‌ای شود که به ظاهر انسان هم سرایت نماید و آثار ناامیدی در حالت چهره و سخنانش ظهور نماید؛ به این شخص قانط و به حالتش قنوط گفته می‌شود (همان: ۲۱).

- مفهوم علمی امید

نظر روان‌شناسان در مورد امید: از زمانی که مارتین سلیگمن نظریه روان‌شناس مثبت‌نگر را مطرح کرد؛ بیش از سه دهه نمی‌گذرد. در این مدت کوتاه شاخه روان‌شناسی شاهد ظهور نظریه‌ها، پدیده‌ها و مفاهیم مختلف و تازه‌ای بوده است. سلیگمن و همکارانش با استفاده از روش علمی و طبقه‌بندی مفاهیم توانستند مجموعه کاملی از این مفاهیم و اصطلاحات را در یک مکتب جدید فکری با عنوان رویکرد مثبت‌نگر معرفی نمایند. مفاهیمی چون خردورزی، عدالت، شجاعت، شادی، امید، خوش‌بینی، رضایت، نوع‌دوستی، سعادت، عشق، مدارا و... که امروزه در نظریه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر غرب می‌بینیم (Hefferon, 2011: 18). بنا به پژوهش‌های مارتین سلیگمن هیجان‌های مثبت و منفی انسان در سه مسیر حال، آینده و گذشته ترسیم می‌شود. هیجان‌های مربوط به آینده شامل خوش‌بینی، امیدواری، ایمان، باور و اعتماد است. هیجان‌ات مثبت مربوط

به حال هم شامل شادی، شور، آرامش، اشتیاق، هیجان، لذت و مهم‌تر از همه جاری بودن و یا غرق شدن است. هیجانات مثبت در مورد گذشته نیز شامل مواردی نظیر رضایت، خشنودی، خرسندی، افتخار و آرامش می‌شود (سلیگمن، ۱۳۸۸: ۸۷).

امید به طور مؤثری بر بسیاری از حوزه‌های زندگی تأثیرگذار است. چرا که افراد امیدوار بهتر قادرند تا هدف‌های مؤثری را تعیین کنند و تصمیمات مناسبی درباره این هدف‌ها اتخاذ کنند. یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که امیدواری بالاتر یک فرد به طور مثبت با عزت نفس و شایستگی ادراک شده و به طور منفی با نشانه‌های افسردگی رابطه دارد (اسنایدر و همکاران، ۱۹۹۷: ۸۶).

امید و خوش‌بینی هر دو حالت مثبتی در مورد رویدادهای مورد نظر آینده هستند (تیلور، فرانسیس، ۲۱۰۹: ۱). امید در اصطلاح علم اخلاق، ضد یأس از رحمت خدا و عبارت است از: انبساط سرور در دل برای انتظار امر محبوبی، سروری که بسیاری از اسباب رسیدن به محبوب را تحصیل کرده باشد؛ مثل انتظار گندم برای کسی که بذری عیب را در زمین آماده‌ای بکارد و آن را به موقع آب دهد (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۱۹).

در همین رابطه مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) نیز فرموده‌اند: «... در اسلام، یأس، از عوامل منفی است و بعضی از یأس‌ها، گناه کبیره است. مثلاً «یأس من روح الله»: مأیوس شدن از لطف و تفضل الهی و توجه خاص خدا. انسان از این اگر مأیوس شد، گناه کبیره مرتکب شده است. حق نداریم مأیوس شویم. یأس از رحمت خدا، از گناهان کبیره است. کسی حق ندارد از رحمت خدا مأیوس شود؛ و لو موانع آن رحمت را هم زیاد ببیند» (بیانات، دیدار گروه کشیری از آزادگان: ۱۳۷۱/۰۵/۲۶).

برخی مفهوم احساس امید را تک‌ساحتی و دربردارنده آگاهی از امکان نیل به اهداف تعریف نموده‌اند. نظریات روان‌شناسان و روان‌پزشکان، در این زمره قرار می‌گیرند که «احساس امید به آینده» را در چارچوب «انتظارات مثبت جهت دستیابی به هدف» مورد مطالعه قرار داده‌اند. از منظر روان‌شناسی، امید نشانگر ادراک افراد در رابطه با توانایی‌هایشان در رسیدن به هدف، گسترش راهبردهای دستیابی به هدف و حفظ انگیزتگی تا رسیدن به هدف، است. احساس امید یکی از نشانه‌های بهداشت روانی و توانایی باورداشتن به احساسی بهتر در آینده است و با نیروی نافذ

خود موجب تحرک فرد و تلاش و کوشش برای رسیدن به سطح بالایی از عملکردهای روانی و رفتاری می‌شود. دسته‌ای دیگر مفهوم امید را چندبعدی و پیچیده می‌دانند که با مفاهیم اعتماد، رضایت از زندگی، احساس امنیت روانی و درونی در ارتباط بوده و با موضوع توسعه و سلامت اجتماعی و پیوند اجتماعی ارتباط پیدا می‌کند. باگذشت زمان مفهوم احساس امید و امیدواری به آینده در کنار دیگر مفاهیم مانند اعتماد، احساس آسایش و آرامش در دهه اخیر موردتوجه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان اجتماعی و علمای علم سیاست قرار گرفت. جامعه‌شناسان به پیامدهای جمعی احساس امید و ناامیدی در جامعه، روان‌شناسان به پیامدهای فردی و دانشمندان علم سیاست به آثار سیاسی این پدیده پرداختند. امروزه امید به آینده به عنوان یکی از شاخص‌های کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی مدنظر دولت‌ها قرار دارد. امید به آینده عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه بوده و ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد به نمایش می‌گذارد. امید به آینده، اگرچه تا حد زیادی بستگی به شرایط فردی دارد، اما عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نقش بسیار مؤثری در افزایش یا کاهش آن دارند. جوامع و عملکرد حکومت‌ها از یک سو موجد شرایطی است که می‌تواند شهروندان را به سوی تحقق اهداف و آرزوهای شخصی سوق دهد و از سوی دیگر زمینه‌ساز تحقق فضایی است که افراد می‌توانند به کنش متقابل و ارتباط با هم‌نوعانی که باعث ایجاد آرامش، امنیت و اطمینان خاطر آنان برای یک زندگی مناسب شوند، مبادرت ورزند. احساس امنیت ناشی از ارضای نیازها و تحقق اهداف، ازجمله عواملی اساسی است که امید به آینده را در بین افراد جامعه گسترش می‌دهد (میرمحمدی، ۱۴۰۱: ۴).

- امید حقیقی و کاذب

قرآن کریم تنها راه نجات انسان را امیدبستن به نیرویی می‌داند که بتواند ایمان، عشق و انگیزه را در وی زنده نموده و نصرت و یاری، و در نهایت سرپرستی و ولایت و هدایت او را به شایستگی هرچه تمام‌تر عهده‌دار شود. در جهان بینی توحیدی فقط خداوند است که قادر است به همه نگرانی‌ها و ناامیدی‌ها پایان دهد. انسان مؤمن باتکیه بر چنین نیروی مطمئن و آرامش‌بخشی، هیچ‌گاه در زندگی و حرکت به سوی کمال بازمی‌ایستد و

هیچ عاملی قادر نیست او را مأیوس و ناامید سازد. ازاین‌رو، امید گرچه ماهیتی مثبت و پسندیده دارد، اما از آنجاکه عوامل پدیدآورنده (متعلقات) و موانع آن، ممکن است ماهیتی حقیقی یا کاذب داشته باشند؛ بنابراین بازیابی و تشخیص امیدهای واهی و کاذب از امیدهای واقعی و صادق، و امیدهای پست و بی‌ارزش از امیدهای ارزشمند و متعالی، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است (رحیمی، ۱۴۰۳: ۱۴۹).

از امام رضا (علیه السلام) نیز نقل شده است: «أَحْسَنُ الظَّنِّ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ بِي إِنَّ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا» یعنی به خدا خوش گمان باش که خداوند عزوجل می‌فرماید: من همراه گمان بنده مؤمن خویشم اگر گمان خوب به من برد به او خیر می‌رسد و اگر گمان بد داشته باشد به او شر می‌رسد.

در یکی از جنگ‌های صدر اسلام، مسلمانان قلعه‌ای را محاصره کردند تا با نیروی نظامی آن را بگشایند و بر دشمن پیروز شوند. زمان محاصره به درازا کشید و با آنکه سربازان مسلمان در طول این مدت بسیار تلاش کردند و رنج فراوان دیدند نتوانستند قلعه را فتح کنند. روحیه سربازان رفته‌رفته ضعیف و ضعیف‌تر شد و تصمیم آنها به سستی گرایید. فرمانده لشکر که در این شرایط پیروزی سربازان خود را بعید می‌دانست، به خدا متوسل شد و او پناه برد. وی چند روز روزه گرفت و از صمیم قلب درباره سپاهیان اسلام دعا کرد و از خداوند پیروزی آنان را طلبید دعای فرمانده به درگاه الهی پذیرفته شد و زود به اجابت رسید. او روزی در گوشه‌ای از صحرا نشسته بود که دید سگ سیاهی در لشکرگاه می‌دود. توجه فرمانده به آن حیوان جلب شد و در ویژگی‌هایش، دقت کرد. چند ساعت بعد، دید همان سنگ بالای دیوار قلعه است و دانست که قلعه راهی به خارج دارد و این حیوان برای آنکه طعمه‌ای به دست آورد از آن راه به لشکرگاه می‌آید و دوباره بر می‌گردد. فرمانده محرومانه به افرادی مأموریت داد، جستجو کنند و آن راه را بیابند؛ ولی موفق نشدند. دستور داد انبانی را با روغن چرب کنند که برای سگ، طعمه مطبوعی باشد، مقداری ارزن نیز در آن بریزند و گوشه انبان را سوراخ کنند. به‌گونه‌ای که وقتی سگ آن را با خود می‌برد ارزن‌ها به زمین بریزند. سربازان بر اساس این نقشه عمل کردند و همین سبب شد راه ورود به قلعه را بیابند و بر دشمن پیروز شوند (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۵۳).

- عوامل امیدواری در قرآن کریم

در قرآن کریم گزاره‌هایی وجود دارند که اندیشه‌ها و انتظارات انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از آن گزاره‌ها اصول اعتقادی است. اصول اعتقادی تأثیرات شگرفی روی انسان می‌گذارد از جمله این که امید می‌آفریند و انسان‌ها را از حالت پوچی و بی‌تفاوتی خارج می‌کند، به زندگی معنا می‌بخشد؛ بنابراین در قرآن کریم یکی از راه‌های شناختی امیدآفرینی، باورهای سه‌گانه اعتقادی یعنی توحید، نبوت و معاد است. «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَٰهٌ وَحْدَ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا» بگو: من فقط بشری هستم مثل شما (امتیازم این است که) به من وحی می‌شود که تنها معبودتان معبود یگانه است پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ‌کس را در عبادت پروردگارش شریک نکند (رضایی، شرفی، ۱۴۰۱: ۱۲۴).

محور امید در قرآن کریم، خدای سبحان است و امید حقیقی از ایمان و اعتقاد به خدا سرچشمه می‌گیرد؛ کسی که خدا را می‌شناسد و از صفات و ویژگی‌های او آگاه است، هیچ‌گاه رشته امیدش از هم نمی‌گسلد؛ شناخت صفات خدا تصویر ذهنی مثبتی از خدا به وجود می‌آورد و در نتیجه انسان هیچ‌گاه از خدا جدا نمی‌شود و به دیگری امید نمی‌بندد (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۱۳۳).

خوف و رجاء یکی از مراحل سیروسلوک است سالک باید به رحمت خدا امیدوار باشد. امام سجاد (علیه السلام) به خدای سبحان عرض می‌کند: «خدایا من سه چیز را حجاب و مانع می‌بینم و از این سه راه ممکن نیست به تو برسم، ولی از یک طرف راه باز است: راه اول این که تو دستورهای فراوانی دادی؛ ولی من چون به آن‌ها عمل نکرده‌ام از این جهت راه صعود یا وصول به سمت تو بسته است. دوم اینکه از گناهان نهی کرده‌ای؛ ولی من مرتکب آن‌ها شده‌ام، پس از این جهت نیز راه بسته است و اگر همه واجب‌ها را انجام داده و از همه معاصی نیز پرهیز کرده باشم و بخواهم از راه سوم بیایم باز هم می‌بینم راه بسته است و آن این است که من قادر بر شکر نعمت تو نیستم. پس تنها یک راه باز است و آن اینکه تو افراد نالایق را هم می‌پذیری و تنها بر اساس استحقاق رفتار نمی‌کنی؛ چنان‌که در آغاز نعمت هستی را به ما دادی بر اساس لیاقت ما نبود و جان الهی را که در کالبد بدن ما دمیدی و

چشم و گوش و دل که به ما دادی بر اساس لیاقت ما نبود؛ چون ما کاری نکردیم تا شایسته دریافت این همه نعمت باشیم. پس نعمت‌های تو ابتدایی و تفضل است: پس برای ما فقط راه چهارم باز است و اینکه ما لایق نیستیم، کرم و لطف تو شامل همگان (انبیاء، اولیاء، فرشتگان و بندگان دیگر) است و ما به امید راه جهان شمول چهارم، به سوی تو حرکت می‌کنیم (صحیفه سجاده: ۱۳۸۹: ۹۱) با این بیان، سالک همواره با بیم و امید حرکت می‌کند و خود را به خانه حق می‌رساند؛ بنابراین انسان باید امیدوار باشد که شاید در مسیر لطف خدا قرار گیرد و رحمت او شامل حالش شود.

خودشناسی مقدمه خداشناسی، هدفمند شدن زندگی و رسیدن به کمال است و هنگامی که انسان، مقام واقعی خویش را در عالم وجود بشناسد، روزه‌های امید به آینده نمایان می‌شود و با گام‌های استوار و محکم به سوی هدف گام بر می‌دارد. ایمان به معاد، زمینه حرکت و نشاط در زندگی و امید به آینده‌ای روشن را برای انسان به ارمغان می‌آورد؛ از این رو آنان که به حیات پس از دنیا معتقدند، با تلاش و انجام عمل صالح، توشه مناسب برای آخرت خویش را فراهم می‌کنند و به آرامش و امنیت دست می‌یابند. خدای تعالی با علم به ضعف انسان، راه توبه را برای نجات از گناه قرار داده است؛ از این رو اگر انسان بداند که با استمداد از ایزد تعالی و اراده خویش می‌تواند سرشت خود را تغییر دهد و از آلودگی نجات یابد، هیچ‌گاه ناامید نمی‌شود؛ زیرا اسلام در هیچ شرایطی راه بازگشت را مسدود نمی‌نماید و خداوند با آغوش باز توبه را می‌پذیرد و گناهان را می‌آمرزد (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۱۳۴).

یکی از مسائل مهم در بحث امیدوار بودن انسان، بررسی ارزش کار و رابطه آن با امیدواری است. توصیه به کار و تلاش در بسیاری از ادیان و مکاتب وجود دارد. بسیاری از ادیان در صدد هستند تا پیروان خود را از تنبلی و کسالت رها کرده و به سوی کوشش و تلاش و آبادانی جامعه سوق دهند. عمل یکی از پرکاربردترین مفاهیم قرآن کریم است که رابطه نزدیک و متقابلی با ایمان دارد. نقش عمل در دنیا و آخرت، یک نقش کلیدی و اساسی است و می‌توان این واژه را یکی از واژگان کلیدی در قرآن و سنت برشمرد تا آن جا که «ایمان و عمل» سعادت و خوشبختی و یا شقاوت و بدبختی انسان را در دو سراقم می‌زدند (رحیمی، ۱۴۰۳: ۲۲).

آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند میزان امیدواری را به طور چشمگیری افزایش دهد، تحقیقات برانک، هیل لپسی، تالیب و فینچ (۲۰۰۹) نیز این موضوع را تأیید می‌کنند. می‌توان گفت که همه انسان‌ها در هنگام گرفتاری به حمایت و مشارکت دوستان و اطرافیان خود نیاز دارند تا احساس امنیت کنند؛ لذا هرچه حمایت دیگران بیشتر باشد، امیدواری‌شان نیز بیشتر است. از سویی به نظر می‌رسد از فردی که امیدواری نسبت به زندگی و آینده خود ندارد، نمی‌توان انتظار داشت با دید مثبتی به زندگی بنگرد. افرادی که امیدواری پایینی در زندگی دارند اغلب احساس می‌کنند که مهارت‌های ویژه و توانایی‌های لازم برای رفتار میان‌فردی را ندارند و چشم داشت کمی از موفقیت در موقعیت‌های اجتماعی دارند. اما احتمال عضویت در شبکه‌های اجتماعی رسمی و انجمن‌های گروهی افرادی که امیدواری بالایی در زندگی دارند بیشتر بوده، ممکن است توانایی برقراری ارتباط اجتماعی بهتری را با دیگران داشته باشند (امین‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۹).

یافته‌های تحقیق

برای دستیابی به هدف پژوهش کلیدواژه‌های مرتبط با امید از قبیل امید، امیدوار، امیدواری، ناامید، یأس، رجا، امیدآفرین، امیدآفرینی، امیدبخش و... در بیانات و مکتوبات حضرت آقا از ابتدای رهبری ایشان تاکنون، از طریق سایت مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و نرم‌افزار حدیث ولایت بررسی گردید و بیانات مرتبط با این کلیدواژه‌ها استخراج شد. پس از بررسی، مطالعه و حذف بیاناتی که ارتباط معنایی با مفهوم «امید» نداشتند؛ تعداد ۸۱۶ مورد از بیانات مرتبط با واژه امید احصا شد. در مرحله بُعد مفهوم هر کدام از بیانات مشخص و سپس مفهوم‌هایی که با هم ارتباط بیشتری داشتند؛ ذیل یک شاخص قرار گرفت (کدگذاری باز) سپس شاخص‌هایی که با هم ارتباط معنایی و ساختاری داشتند؛ در یک مؤلفه (کدگذاری محوری) و مؤلفه‌هایی که با یکدیگر مرتبط بودند؛ در یک بُعد (کدگذاری انتخابی) سازماندهی شدند.

جدول ۱: کدگذاری باز، محوری و انتخابی

ردیف	متن	مفهوم	شاخص	مؤلفه	بُعد
۸۱۴	معمولاً در دستگاه های اطلاعاتی دنیا، مجموعه ای از افراد وجود دارند که به خاطر تکیه بر اقتدار اطلاعاتی خود، طغیان و فساد می کنند. خوشبختانه در دستگاه اطلاعاتی کشور ما خصوصیتی وجود دارد که بسیار امیدبخش است. بحمدالله ایمان و تقوا و توجه به وظیفه و رعایت حق، جزو اصول تعلیماتی دستگاه اطلاعاتی ماست؛ حتی از بسیاری از دیگر دستگاه های اجرایی، این روحیه قوی تر است. طبیعی است که این دستگاه، کارآمدتر از مراکز اطلاعاتی دنیا باشد. (بیانات، مراسم بیعت وزیر و کارکنان وزارت اطلاعات و گروهی از پرسنل واحد حفاظت اطلاعات نیروهای نظامی و انتظامی: ۱۳۶۸/۰۳/۳۰)	ایمان و تقوا	اصول تعلیماتی دستگاه اطلاعاتی ما؛ ایمان، تقوا، توجه به وظیفه و رعایت حق، امیدبخش است.	۱. تمسک به ارزش های دینی، تقویت روحیه معنوی و اقامه اصول و فروع دین اسلام در جامعه معنوی	
	ما در آستانه محرم انقلاب و محرم امام حسین (علیه السلام) که یکی از محصولات آن نهضت، نظام جمهوری اسلامی است، قرار داریم. محرم دوران انقلاب، با محرم های قبل از انقلاب و دوران عمر ما و قبل از ما، متفاوت است. این محرم ها، محرم هایی است که در آن، معنا و روح و جهت گیری، واضح و محسوس است. ما نتایج محرم را در زندگی خود می بینیم. حکومت و حاکمیت و اعلای کلمه اسلام و ایجاد امید به برکت اسلام در دل مستضعفان عالم، آثار محرم است (بیانات، دیدار با اعضای جامعه روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز تهران، علما و ائمه جماعت و جامعه و عاظم تهران و اعضای شورای هماهنگی سازمان تبلیغات اسلامی، در آستانه ماه محرم: ۱۳۶۸/۰۵/۱۱).	اسلام و محرم	ایجاد امید به برکت اسلام در دل مستضعفان عالم، آثار محرم است.		
	جریان امور در کشور و در دستگاه های اجرایی آن است و به عکس، ضعف و فساد و اختلال و کم کاری و بی نظمی در این دستگاه، خبردهنده از وجود فساد و ناامنی و بی عدالتی در جامعه است و این، بدان جهت است که سلامت دستگاه قضا، همه دستگاه های دولتی و مردمی را به سلامت سوق می دهد و بیماری و ناتوانی آن، راه را بر فساد عمومی باز می گذارد. قاطعیت و انصاف و سرعت عمل و رعایت ضوابط اسلامی، شرایط لازمی است که هرگاه وجود داشته باشد، دستگاه قضایی کشور را مأمن و ملجأ مظلومین و ضعیفا می سازد و در آنان امید به وجود می آورد. (مکتوبات، حکم انتصاب آیت الله محمد یزدی به سمت ریاست قوه قضائیه: ۱۳۶۸/۰۵/۲۴)	قاطعیت، انصاف، سرعت عمل و رعایت ضوابط اسلامی در دستگاه قضایی	قاطعیت، انصاف، سرعت عمل و رعایت ضوابط اسلامی در دستگاه قضایی کشور عامل امیدبخشی در مظلومین است.		
	در مواجهه با مشکل، دو جور آدم داریم: یک جور آدم هست که وقتی با مشکل مواجه می شود احساس مسئولیت مضاعف پیدا می کند، جوشش غیرت پیدا می کند؛ وقتی می بینید مشکل پیش آمد انگیزه او مضاعف می شود، احساس مسئولیتش مضاعف می شود، احساس می کند تحرک بیشتری باید انجام بدهد، وارد میدان بشود. یک جور آدم هم هست که وقتی با مشکل مواجه شد دچار یأس و ترس و منفی بافی و... «نمی شود» و «نمی توانیم» و «چه کار کنیم» و این چیزها می شود. (بیانات، دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت: ۱۳۹۷/۰۴/۲۴)	ترس و یأس ناتوانی	احساس ترس و منفی بافی و «نمی شود» و «نمی توانیم» و «چه کار کنیم» مایه یأس آفرینی است.		

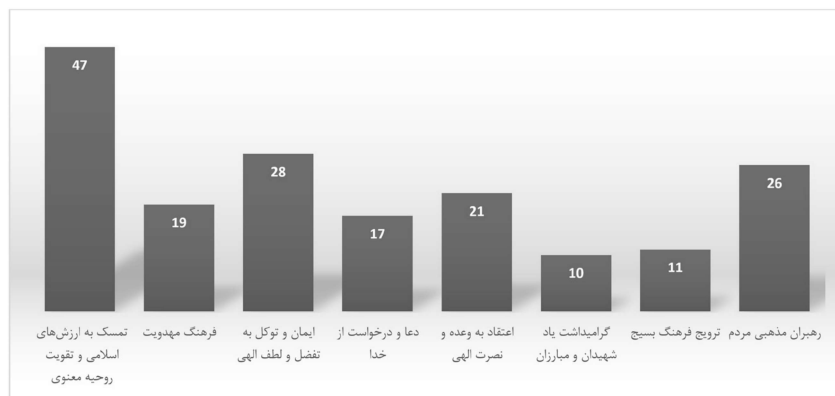
ردیف	متن	مفهوم	شاخص	مؤلفه	بُعد
۸۱۵	مثلاً جوان است، توانایی دارد، می‌تواند کار کند اما می‌گوید «نمی‌گذارند کار کنم»، یا می‌گوید مدیریت جامعه ضعیف است، یا می‌گوید قانون غلط است. بالاخره با مقدمات گوناگونی به این نتیجه می‌رسد که آقا نمی‌شود کار کرد؛ نتیجه این «نمی‌شود کار کرد» چیست؟ یأس است دیگر... (بیانات، دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی: ۱۴۰۱/۰۹/۱۵)	تلقین گزاره مانمی‌توانیم یأس‌آفرین است.	توانایی		
۸۱۶	امید یعنی آن حالتی که با حرکت همراه است؛ با تنبلی و سکون نمی‌سازد (بیانات، مراسم سی و چهارمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (قدس سره الشریف): ۱۴۰۳/۰۳/۱۴).	امیدواری با تنبلی و سکون نمی‌سازد.	تنبلی و سکون		

در نهایت تعداد ۱۷۹ مورد از بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) مرتبط با بُعد معنوی امیدآفرینی شناسایی گردید که در قالب ۸ مؤلفه به شرح جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱ دسته‌بندی گردیده‌اند:

جدول شماره ۲: مؤلفه معنوی امیدآفرینی

ردیف	مؤلفه‌های معنوی	فراوانی	درصد
	تمسک به ارزش‌های اسلامی و تقویت روحیه معنوی	۴۷	۲۶٫۲۵
	فرهنگ‌مهدویت	۱۹	۱۰٫۶۱
	ایمان و توکل به تفضل و لطف الهی	۲۸	۱۵٫۶۴
	دعا و درخواست از خدا	۱۷	۹٫۴۹
	اعتقاد به وعده و نصرت الهی	۲۱	۱۱٫۷۳
	گرامیداشت یاد شهیدان و مبارزان	۱۰	۵٫۵۸
	ترویج فرهنگ بسیج	۱۱	۶٫۱۴
	رهبران مذهبی مردم	۲۶	۱۴٫۵۲
۱۷۹	۱۰۰		

نمودار شماره ۱:

در نمودار ۱ مؤلفه‌های معنوی به شکل نموداری به منظور مقایسه فراوانی‌ها نشان داده شده است.

نتیجه

در نتایج تحقیق، به طور ویژه برخی کلمات پرتکرار در بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) تجزیه و تحلیل گردیده که می‌توان ظرفیت‌های ارتقای امیدآفرینی را از آن احصا نمود. این موارد: جوانان، خواص (اساتید، روحانیون، صاحبان تریبون، و...)، دستگاه‌های فرهنگی و آموزشی و... است. رهبری انقلاب اسلامی در سخنرانی‌های خود مرتبط با شاخص‌های معنوی امیدآفرینی، عمدتاً جوانان را مورد خطاب قرار می‌دهد و اعتقاد دارند که دشمنان نیز به دنبال ناامید کردن جوانان است.

یکی دیگر از موارد پر استفاده مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در حوزه شاخص‌های معنوی امیدآفرینی رفتار و گفتار امام راحل (رحمة الله علیه) بوده است که از ایشان به عنوان عامل امیدآفرین یاد نموده‌اند که نشان‌دهنده نقش خواص در این حوزه است. اگر کلیدواژه‌های استادان، روحانیت، نخبگان، نمایندگان مجلس، مسئولان دولتی، قضایی و امام راحل را خواص جامعه محسوب نماییم، عمدتاً روی صحبت حضرت آقا جهت امیدآفرینی خواص جامعه محسوب می‌شوند و این بدین معنی است که این خواص هستند که یک جامعه را بالنده و پرانگیزه و یا خمود و دچار رکود می‌نمایند.

در مطالعه و بررسی متون مرتبط با امید در اثرات دانشمندان غربی بیشتر به مؤلفه‌های مادی امید پرداخته شده است؛ مانند مثبت‌اندیشی و خوش‌بینی اثر دکتر سلیگمن اما آثار پژوهشگران اسلامی مانند اندیشه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) منطبق با آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین (علیهم‌السلام) است که مؤلفه‌های معنوی در آن از وزن بالاتری برخوردارند و معتقدند انسانی که مجهز به ایمان، اعتقاد، توکل و توسل باشد، نسبت به سایرین امیدوارتر است؛ لذا نقش معنویت در امیدآفرینی را پررنگ‌تر دیده‌اند. باتوجه به نتایج تحقیق، شاخص‌های معنوی امیدآفرینی مبتنی بر اندیشه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) به شرح زیر احصا شده‌اند:

۱. تمسک به ارزش‌های دینی، تقویت روحیه معنوی و اقامه اصول و فروع دین اسلام در جامعه؛ مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، در بیانات خود تأکید دارند که هرچه پایبندی به ارزش‌ها و اصول دینی بیشتر باشد، روحیه معنوی و امید هم بیشتر خواهد شد. چراکه خداوندی که انسان را آفریده است، شناخت مناسب و کامل‌تری از او دارد؛ لذا دستورالعمل‌های دینی مفیدترین برنامه‌ها برای انسان است.
۲. یقین و اعتقاد به ظهور منجی عالم بشریت؛ حضرت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه)؛ یکی دیگر از توصیه‌های مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ترویج فرهنگ مهدویت در جامعه است؛ زیرا انسانی که به وجود آینده روشن امیدوار است، حرکت و فعالیت بیشتری از خودش نشان می‌دهد و رو به پیشرفت و تعالی خواهد بود؛ لذا ترویج این فرهنگ مانند یک چرخه موجب حرکت، پیشرفت و افزایش امید می‌شود.
۳. ایمان، توکل و توسل به مدد، تفضل و لطف الهی؛ اعتقاد به یک قدرت ماورایی می‌تواند حلال مشکلات باشد و توکل و توسل به آن مایه امید و خوش‌بینی به آینده است؛ لذا این مورد نیز در سخنان حضرت آقا مورد غفلت واقع نشده است و به دفعات به آن پرداخته شده است.
۴. دعا، برقراری ارتباط معنوی با خدا و درخواست از حق تعالی در وصول اهداف؛ دعا یعنی درخواست از خدا؛ کسی که امیدی به کسی برای حل مشکلات خود نداشته باشد، درخواستی هم ندارد؛ لذا اهل دعا و ذکر به خداوند متعال امیدوارند و برای صادق بودن این امیدواری، آیات و روایات زیادی هم وارد شده است.

۵. ایمان و اعتقاد به وعده و نصرت الهی؛ افرادی که به نصرت الهی امیدوارند، امیدوارانه حرکت کرده و ترسی به دل راه نمی‌دهند. مانند حرکت امروز جبهه مقاومت در مقابل رژیم غاصب صهیونیستی که به یاری خداوند امید داشته و این امید عامل تلاش و پیروزی آن‌ها هم در مقابل ابرقدرت‌های منطقه‌ای شده است.
۶. کسب تجربه و دریافت پیام از افتخارات گذشته و گرامیداشت یاد شهیدان و مبارزان؛ یادآوری افتخارات و قهرمانان مبارزان و شهیدان گرامی، روحیه بخش و باعث ترویج فرهنگ امیدبخش ایثار و فداکاری به خاطر دیگران است.
۷. فراگیری فرهنگ بسیج؛ فرهنگ بسیج، یعنی کار و تلاش بدون چشم داشت مادی در جای و محل موردنیاز که گسترش این فرهنگ عامل رشد، تعالی و امید برای جامعه و انسان است.
۸. شخصیت‌های نخبه مذهبی مانند امام راحل (رحمة الله علیه) و علمای ربانی و روحانیت به عنوان چراغ راهنمای بشریت؛ شخصیت‌های کاریزماتیک همواره عامل حرکت نسل‌ها بودند از شخصیت‌های منفی مانند هیتلر و اسکندر گرفته تا اوج آن که در شخصیت‌های مثبت تبلور پیدا کرده؛ مانند پیامبر بزرگ اسلام (صلی الله علیه)، ائمه (علیهم السلام) یا در عصر معاصر حضرت امام خمینی (رحمة الله علیه) که در سخنان مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، بارها به آن اشاره شده است.

پیشنهادهای:

- باتوجه به پژوهش صورت گرفته، پیشنهاد پژوهشگران به شرح زیر است:
۱. تقویت معنویت، ارزش‌های اسلامی و روحیه معنوی در جامعه از طریق دستگاه‌های مرتبط فرهنگی در نظام ازجمله وزارت فرهنگ و ارشاد، حوزه‌های علمیه و ...
 ۲. ترویج فرهنگ مهدویت و اعتقاد به منجی عالم بشریت جزء برنامه‌ریزی آموزشی نظام در سطح مختلف قرار بگیرد.
 ۳. جهاد تبیین به منظور امیدآفرینی توسط احاد جامعه به ویژه جوانان و خواص جامعه در فضای حقیقی و مجازی.
 ۴. تربیت نیروهای جوان، متعهد، متخصص و فعال انقلابی از دبستان تا دانشگاه توسط وزارت خانه‌های مرتبط مدنظر قرار بگیرد.

۵. بهره‌برداری مناسب از امکانات، ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری ملی در کشور در راستای رفع موانع پیشرفت و دستیابی به موفقیت‌های بزرگ.
۶. خدمت‌رسانی به مردم در راستای اجرای عدالت اقتصادی، قضایی، فرهنگی و... با ترویج فرهنگ بسیج در آحاد جامعه.
۷. مبارزه با فساد، ظلم، تبعیض، سوءاستفاده و عوامل ایجاد حس ناکارآمدی نظام در اداره کشور توسط دستگاه‌های بازرسی و قضایی در کشور.
۸. مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن روی نسل جوان خصوصاً از طریق رسانه‌ها با استفاده از روش‌های هنری.

منابع و مآخذ

۱. منابع دینی

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- مقام معظم رهبری (بیانات و مکتوبات برگرفته از نرم‌افزار حدیث ولایت)
- خامنه‌ای، علی (۱۳۹۷)، **آداب روزه‌داری**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.
- خامنه‌ای، علی (۱۴۰۱)، **تفسیر سوره تغابن**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.
- خامنه‌ای، علی (۱۴۰۱)، **تفسیر سوره حشر**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.
- خامنه‌ای، علی (۱۳۹۰)، **نقشه نقش بر آب**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.
- خامنه‌ای، علی (۱۳۹۶)، **شعار سال ۱۳۹۶**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.
- خامنه‌ای، علی (۱۳۹۸)، **نگاهی به نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)**، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران - ایران.

۲. منابع فارسی

- امین‌زاده، علیرضا (۱۳۹۵)، **پیش‌بینی مهارت‌های اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی بر اساس رفتار اجتماعی مثبت جوانان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.
- رضایی ورمزیار، فروزان و شرفی، محمود، (۱۴۰۱)، **شاخص‌های امیدآفرینی انتظار در مدل اسلامی پیشرفت در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)**، تهران، نشریه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، شماره ۶ (۸) صفحات ۱۲۴-۱۶.
- رحیمی، علیرضا (۱۴۰۳)، **امیدآفرینی کتاب امید**، نشر جوهر دانش، قم.
- سلیگمن، مارتین، ترجمه زهره قربانی (۱۴۰۱)، **مدار امید داستان سفر یک روان‌شناس از درماندگی به خوش‌بینی**، نشریه سایه سخن، تهران.
- علوی‌نیا، نسرتین و نعمتی، زهرا (۱۴۰۰)، **فرایند نهادینه کردن امید در جوانان و راهکارهای آن در بیانیه گام دوم انقلاب مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)**، نشریه مطالعات هنر و فرهنگ، شماره ۱۹، صفحات ۹-۱۸.
- مؤمنی، علی‌اکبر (۱۳۹۷)، **امید در زندگی از منظر قرآن کریم**، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

- میرمحمدی، داود (۱۴۰۱)، امیدآفرینی به مثابه گفتمانی فراگیر و نیاز اساسی جامعه امروز ایران، نشریه نامه هویت شماره ۸۲ صفحات ۴-۱۱.